

Betalen voor twee

Mart Peters

"L'ART N'A PAS DE PRIX"
عبدالله
13/05/2015

salut à Charlie Hebdo

Inhoud

1.	Het venster naar de wereld	3
2.	Sintermertes veugelke	8
3.	Toeristenpolitie	12
4.	Monotone symfonie	22
5.	Als een vader	28
6.	Je mag er naar kijken	34
7.	Brutale meisjes	44
8.	Geheime gevangenissen en rotstekeningen	55
9.	Restaurant mille étoiles	69
10.	Ingepakt met een transport	75
11.	Achmed	81
12.	Dadels, zandduinen en la Source bleu	85
13.	Tien slapende kaboutermutsen	93
14.	Amazigh en Arabieren	97
15.	Het land van de zwarten	104
16.	Luister! Je bestemming roept	112
17.	Liefde maakt blind	117
18.	Bienvenu	118
19.	Altijd weer wat anders met die Marokkanen	129
20.	Alle mannen zijn hetzelfde	137
21.	Een goede vriend sla je niet gauw iets af	145
22.	Welkom in de katholieke kerk	150
23.	Partnerruil	153
24.	Pers preview	155
25.	Het is nooit zoals het lijkt te zijn	159
26.	Zonder risico's geen vooruitgang	162
27.	Malevitsj en losse pigmenten	166
28.	We zijn zwanger	172
29.	De schrik zit er goed in	174
30.	Van alle goede geesten verlaten	178
31.	Hij gaat er aan, de smeerlap	186
32.	De fatwa	191
33.	Baraka	195
34.	Opgejaagd wild	198
35.	112	204
36.	De deken	208
37.	De korpschef	213
38.	Safe house	218
39.	Samira	225
40.	Het bureau	228
41.	Interpol	231
42.	Tegendruk	236
43.	De katholieken helpen de moslims	239
44.	De 'Twee van Venlo'	242
45.	Illegaal wandelen	248
46.	Hoogwater	251
47.	Overschot aan uitschot	254
48.	Toen viel er een schot	261

1. Het venster naar de wereld

Samira haalt haar vriendin elke vrijdagavond af voor een wandeling door de stad. Gezellig winkels kijken aan de Boulevard Mohammed V. En dan slenteren langs de kanonnen en het terras van Grand café de Paris, langs de pizzazaak met de enorme vitrine vol petits gâteaux naar Place 9 Avril. Op en om het plein is het 's avonds altijd gezellig onder de gele verlichting in het park. Rechts van de moskee met de verlichte klok is het eettentje van Achmed. Daar zijn Rita en Samira altijd welkom voor een köfte met brood of voor iets meer als de beurs het toe laat.

Op die vrijdagavond bij Achmed zag ze hem voor het eerst zitten: zijn vriendelijk gezicht viel op terwijl hij babbelde met Achmed. Rita stoot Samira aan en wijst met haar blik naar die vriendelijke man. Samira kan het eerst niet volgen en dan ziet ze opeens waar de oogstralen van Rita heen gaan.

De man draait zich om en zoekt een plaatsje in het volle restaurant. Hij vraagt bescheiden of hij mag aanschuiven en Rita kleurt verlegen kijkend naar het plastic tafellaken. Hij roept naar Achmed dat hij voor 30 dirham wil eten: een salade, rijst en kip. Als hij opstaat om een flesje cola uit de koelvitrine te pakken vraagt hij aan zijn tafelgenoten of zij ook iets willen drinken.

Ze raken aan de praat en hij vertelt dat hij kunstenaar is. Hij is hier om met galeriehouders te praten en om te kijken of zij nog werk van hem hebben verkocht. 'Die Franse galeriehouders moet je goed in de gaten houden, want ze verkopen je werk rustig zonder je je geld te geven', legt Hakimi uit. "Galerie Artingis betaalt mijn werk direct, maar de eigenaar van galerie Condil is als een wolf in schaapskleren".

Hakimi heeft zich ondertussen voorgesteld aan zijn tafelgenoten en vertelt dat hij met de nachttrein vanuit Marrakech naar Tanger is gekomen. Het gesprek kabbelt voort tot Achmed roept dat hij gaat sluiten. Achmed ruimt de tafel leeg en veegt het tafellaken af met een niet al te schone doek. Terwijl ze hun rekening betalen vraagt Hakimi of zij het Kasbahmuseum kennen, in het oude paleis van de sultan. Hij nodigt hen uit om de volgende dag samen het museum te bezoeken. Samira en Rita kijken elkaar aan terwijl Samira een wat bedenkelijk gezicht trekt. Terwijl zij haar mond open

doet is Rita haar al voor en zegt tegen Hakimi dat zij graag mee willen. Samira kijkt een beetje verbaasd maar wil haar vriendin niet afvallen.

De volgende ochtend ontmoeten ze elkaar op de afgesproken plek bij de soepverkoper aan het Place 9 Avril, schuin tegenover Cinema Rif, die al jaren geen films meer vertoont. Hakimi zit al te wachten als Samira en Rita zich melden. Hij vertelt dat hij al vroeg uit de veren was en dat hij als ontbijt pisar soep heeft gehad met heerlijk vers brood en muntthee. Hij heeft in het artiestenappartement geslapen, een paar deuren verder dan hotel Rembrandt aan de Mohamed V. Het appartement is speciaal bedoeld voor kunstenaars die Tanger bezoeken. Goedkoop, maar zonder ontbijt. Hakimi kletst er weer vrolijk op los en vertelt dat hij er van geniet om in de vroege ochtenduurtes aan het plein te zitten. “Tegen negen uur zijn de winkeltjes open. Vanaf het terras zie je de stad ontwaken. Parasols worden in elkaar geknutseld, een winkelruit gesprayd en met krantenpapier schoongewreven, bestelauto's die hun waren afleveren en de ochtendzon die haar strijklicht verliest. Het terras stroomt daarna langzaam vol. Het geluidsniveau neemt toe. De straatveger is al weer vertrokken. Daar kan ik altijd weer van genieten.”

Hakimi neemt het initiatief en loopt met zijn gasten naar de poort van de medina in de richting van het oude park. Enorme ficusbomen staan tegen de helling. Bij een paar bomen zijn op het laagste stuk van de stam lachebekjes geschilderd door graffiti. Hakimi grapt dat hier de ware kunstenaars aan het werk zijn geweest: voor 1 dirham verf en dan met een paar strepen een krachtig schilderij maken dat aan veel passanten een glimlach cadeau doet.

Samira en Rita zijn eigenlijk nog nooit de parkheuvel opgelopen omdat vrouwen zonder begeleiding hier niet gauw komen. Hakimi brengt hen naar het marmeren monument halverwege de helling en vertelt dat Hassan II hier op 9 april 1956 een toespraak hield over de onafhankelijkheid van Marokko. Hij zei toen tegen de aanwezige mensenmassa dat Tanger de kroon is op het hoofd van Mohammed VI en het venster naar de wereld. De toespraak staat op het monument uitgeschreven.

Hakimi wil graag met het oude kanon naast het monument op de foto en vraagt of een van de dames een foto van hem wil maken. Rita loopt naar hem toe en pakt zijn digitale camera terwijl ze eigenlijk nog nooit een dergelijk apparaat in handen heeft gehad. Terwijl ze wat klunzig naar het toestel kijkt en een foto probeert te maken komt Hakimi terug en legt haar uit hoe zij het toestel moet bedienen. Daarbij raken ze elkaar aan met hun

handen, kijken elkaar een beetje vreemd aan en krijgen allebei een kleurtje. Het lijkt wel of er statische elektriciteit over springt.

Aan de andere kant van het park is duidelijk te zien dat hier vroeger een begraafplaats was. Een aantal marmeren graven van westerse mensen zijn nog in stand gehouden naast de standplaats van de grand taxis.

Rustig wandelen ze de medina in. Vlak voor koffiehuis Tingis roept iemand vanaf het terras naar Hakimi. Het is Olivier Condil, de eigenaar van de gelijknamige galerie. Condil loopt naar hen toe en stelt zich voor aan Samira en Rita. Hij nodigt hen uit voor een kop koffie op het terras van Tingis. Condil roept naar de jonge kunstenaar met wie hij op het andere terras zat dat hij straks terug komt en laat de jongeman aan zijn lot over. De waard – een Fransman die zich voorstelt als een vriend van Condil – brengt koffie en thee. De telefoon van Condil roept hem weg. Hij moet kort naar zijn galerie om met een klant te spreken. Verbaasd kijken Samira en Rita Hakimi aan. “Hij gedraagt zich als een vlinder”, zegt Hakimi. “Zo is hij altijd.”

Aan de zijkant van het koffiehuis is een man van de elektriciteitsmaatschappij in de muur aan het hakken. Hij strooit met een plastic fles af en toe water op de grond tegen de stofoverlast, maar het baat niet veel. Alle tafeltjes hebben hun glans verloren door de ragfijne stoflaag. Na een half uur besluiten ze om niet langer op Condil te wachten, maar naar zijn galerie om de hoek te lopen. Daar staat de vlinder vrolijk te babbelen met Achmed, zijn oppasser voor de momenten dat de vlinder uitgevlogen is. Alsof hij alles vergeten is roept Condil hen allervriendelijkst naar binnen en toont hen de kunstenaars uit zijn stal. Er hangen diverse schilderijen van Saïd Ouarzaz, een boezemvriend van Hakimi uit zijn woonplaats Tlat Al Hanchane. Condil vertelt dat hij in oktober een expositie van Ouarzaz in Parijs organiseert in de Rue du Paradis. De kunstenaar zelf neemt hij dan mee voor de vernissage.

Condil en Hakimi vertellen dat ze in het voorjaar van 2013 in Galerie Delacroix in Tanger een expositie hebben gehouden van het werk van Saïd. In die tijd hebben ze boeiende activiteiten georganiseerd. Zo heeft Saïd samen met een Franse kunstenaar onder het toezien van het publiek een groot schilderij gemaakt.

Condil laat op zijn laptop hiervan een filmpje zien. Twee grote doeken worden tegen elkaar aan op de grond gelegd. Elke kunstenaar moet een doek beschilderen in zijn eigen stijl. Als twee judoka's pakken de kunstenaars hun penselen en gaan aan de slag, ieder op zijn eigen doek, beide kunstenaars met een sigaret tussen de lippen. Je kunt mooi zien hoe elke kunstenaar toch zijn eigen begin maakt voor een schilderij. Dan gaat

Saïd met een ronde veeg verf een stukje over het doek van zijn collega en dat voert de spanning op. Je ziet dat er een wedstrijdelement ontstaat en dat een verbinding tussen hen is gemaakt. Ieder vult zijn eigen doek verder in en er ontstaan twee werken in ieders eigen stijl, maar op het snijvlak van de twee doeken ontstaan natuurlijke verbindingen die het geheel aan elkaar smeden. Een prachtig gevecht tussen twee kunstvrienden zonder winnaar en met een naadloos aan elkaar passend doek. Spannend. En de galeriehouder laat daarna de koper van dit werk betalen voor twee. Samira en Rita zijn enthousiast en laten dat merken ook. Condil is trots en wil samen met Hakimi op de foto. Gearmd worden de heren afgebeeld. Hakimi blijft toch wat gereserveerd kijken.

Hakimi stelt voor om naar het Kashbamuseum te lopen. Rita had gezien dat Hakimi in de galerie van Condil wat mistroostig bleef kijken en vraagt of hij het niet spannend vond bij Condil. Hakimi reageert niet zo duidelijk maar kijkt vooral naar de straatsteentjes. Als ze bij het terras van het oude stadsfort met de grote dikbuikkanonnen aan komen, kijken ze naar de prachtige oude haven en de witte gebouwtjes. Hakimi kijkt zijn gasten aan en zegt met stemverheffing: “Een vuile dief is hij”. Rita en Samira kijken elkaar verbaasd aan. Rita vraagt voorzichtig aan Hakimi waar hij het over heeft. “Condil” zegt hij kortaf, “de dief”. “Hij heeft nog twintig schilderijen van mij, die nooit zijn terug gekomen”. Rita en Samira kunnen zijn verhaal niet volgen en vragen om uitleg. Hakimi vertelt nu wat rustiger dat Condil twintig van zijn schilderijen naar een expositie in China heeft gestuurd, maar dat deze nooit terug zijn gekomen. Samira reageert verbaasd: “Ja, maar, dat kan toch niet? Condil is toch verantwoordelijk?” Hakimi krijgt een glimlach om zijn mond die langzaam verandert in een grimas.

“Verantwoordelijkheid? Galeriehouders zijn allemaal dieven. Ze pakken je werk en proberen dat te verkopen. Als kunstenaar draag je alle risico's. En het meeste geld steken ze in hun eigen zak”.

Samira en Rita staan perplex, ze kunnen het eigenlijk niet geloven. “Maar, waar zijn die schilderijen dan gebleven?” vraagt Rita, “die kunnen toch niet zomaar weg zijn?” Hakimi legt nog een keer uit dat Condil zegt dat hij ze niet terug heeft gekregen uit China en daarmee is de kous af. Samira probeert het nog eens: “Betaalt Condil jou dan niets?”, waarop Hakimi moet lachen. “Zo gaat dat. De galeriehouder trekt altijd aan het langste eind.” Nu is het een tijdje stil. Ze slenteren door de straatjes van de medina bergop. Als ze een oude poort doorgaan komen ze op een pleintje met aan de rechterkant een prachtig groot wit gebouw met kantelen. Naast het witte

gebouw ligt het oude paleis van de sultan. Vanuit dit pand kijk je tot in Spanje.

“Dit is het huis van Condil”, zegt Hakimi en wijst naar het oude witte gebouw.

Samira en Rita kijken elkaar verbijsterd aan. “Is die Condil zo rijk”, flapt Rita er uit. “En dan betaalt hij jouw schilderijen niet? Dat is toch belachelijk?”

“Hoe komt zo’n jonge galeriehouder aan zoveel geld?”

Hakimi vertelt dat het huis niet van Condil is, maar van een nicht van de koning. “Ja, ja”, zegt Samira, “en de rijke mensen schuiven elkaar weer eens de bal toe. Zo gaat dat altijd. Anderen moeten betalen voor twee”. Ieder verzinkt een beetje in zijn eigen gedachten als ze het Kashbamuseum inlopen en de mooie kamers en de open binnenplaats bewonderen.

Na het museumbezoek lopen Hakimi, Samira en Rita zwijgend terug naar het stadscentrum en nemen afscheid. Ze wisselen telefoonnummers uit en bedanken elkaar voor de gezelligheid. Samira en Rita gaan naar huis. Hakimi gaat voor een noce noce naar het terras van Grand café de Paris, tegenover het Franse consulaat. Daar droomt hij weg naar Europa, via het visabureau van het consulaat.

2. Sintermertes veugelke

Rita voelt zich al dagenlang anders dan anders. Sinds ze de kunstenaar uit Essaouira vorig jaar heeft ontmoet staat haar huid soms strakker. Haar energie is anders, ze wil elke dag eten klaar maken alsof het een feestdag is. Het wordt toch steeds weer een gewone groentetachine met gesneden aardappel en wat gestoofde tomaten. Vandaag zonder kip of schapenvlees. Hakimi uit Tlat Al Hanchane heeft haar gebeld dat hij samen met een Nederlandse vriend naar Tanger komt. Ze hebben afgesproken elkaar te ontmoeten om net als vorig jaar nog een keer naar het Kashbamuseum te gaan.

Ze hebben afgesproken bij de kanonnen vlak bij de Place de France. Rita en Hakimi zijn allebei opgewonden voor het weerzien. Ze geven elkaar de hand en kijken blozend naar elkaar. De Nederlandse vriend van Hakimi stelt zich voor en met zijn vieren gaan ze op stap naar Grand café de Paris om binnen thee te drinken. De sfeer is gezellig en allerhartelijkst. Hakimi stelt voor om met zijn vieren naar de medina en het Kashbamuseum te gaan. En zo gezegd zo gedaan. Rita en Hakimi lopen voorop en vertellen voluit over hoe het hun is vergaan in het afgelopen jaar. Bij het park met de mooie boomtekeningen gaan Hakimi en Rita op een bankje zitten en vergeten al pratend de tijd. Samira en de Nederlander zijn tot elkaar veroordeeld en besluiten om iets verder op het muurtje langs het gemeentekantoor te gaan zitten.

De Nederlandse vriend zegt tegen Samira dat hij Jos heet. Op zijn Marokkaans of in het Arabisch is dat Joseph of Youssef. Ze spreken af dat zij Youssef tegen hem zegt, dat is wat gemakkelijker dan Jos. Zij vraagt hem of hij voor de eerste keer in Marokko is, waarop hij aangeeft dat dit nu al de negende keer is en dat hij geïnteresseerd is in Marokkaanse kunstenaars, maar ook in de mooie natuur van het land. Als Samira vraagt wat hij gedaan heeft de afgelopen dagen begint Youssef voluit te vertellen. Samira luistert geboeid toe.

Hij vertelt dat hij donderdag met het vliegtuig is aangekomen en direct door is gereisd met de CTM-bus naar Essaouira. Daar heeft Hakimi hem opgehaald en samen zijn ze met de regionale bus naar Tlat Al Hanchane gegaan. Hij vertelt over het huisje waarin Hakimi woont en werkt en over zijn bezoek aan Saïd Ouarzaz, de kunstenaar en vriend van Hakimi, die

ook wordt vertegenwoordigd door galerie Condil in Tanger. “Die dief, reageert Samira?” en ze lachen samen over het feit dat ze gezamenlijk al iets weten. Youssef antwoordt dat er veel meer galeriehouders zijn in Marokko die toch wel erg lage percentages betalen aan de kunstenaars. Hij vertelt dat Saïd een enorme voorraad schilderijen heeft. Bij galerie Damgaard krijgt hij nog steeds maar 20% van de verkoopprijs. Zijn stijl wordt gevarieerder: ook minder drukke schilderijen met minder details, maar ook schilderijen met een explosie vanuit het centrum van het doek. Saïd maakt een duidelijke verdeling van zijn figuren over het doek: bijvoorbeeld een stier met agressieve kracht in de ene hoek, een snel beest in de andere hoek. Youssef vertelt dat Saïd Ouarzaz ook een nieuwe techniek gebruikt om zwarte figuren te maken met een brander op het lichtbruine oppervlak van hardboard op multiplex. Samira begint een beetje te tollen van dit verhaal. Zij kan het niet steeds goed volgen, maar is toch geboeid door het enthousiasme van die grijze man uit Nederland met zijn enorme snor.

Youssef vertelt dat Saïd bovenop zijn atelier op de begane grond een tweede etage heeft gebouwd met twee grote kamers en overdekt terras voor gasten. En boven zijn woonhuis is ook een tweede etage in aanbouw. Saïd heeft ook nog een groot stuk grond gekocht met fundering en een vloeroppervlak van 23 bij 15 bij 10 meter en een flinke voortuin aan de doorgaande weg naar Essaouira. Het is hem echter niet helemaal duidelijk welke bedoeling Saïd precies heeft met deze aankoop. “Maar ja, in Marokko begrijp ik wel vaker dingen niet”, zegt Youssef. “En ik probeer het zelf ook maar niet meer uit te denken want het blijkt toch altijd weer dat dingen uiteindelijk in de werkelijkheid heel anders uitpakken dan ik zelf bedacht had. De Marokkanen blijven een wat mysterieuze wereld voor me”, concludeert Youssef.

Samira is blij als Youssef vertelt over het cadeau dat hij heeft gekregen van Fadel Majid. Bij dit verhaal kan ze zich beter iets voorstellen. Majid verdient zijn brood door het maken van pasfoto's en deze te bewerken in Adobe Photoshop. Hij is een bijzondere man, die Majid, met misvormde handen. Maar bijzonder aardig en heel handig op zijn computer. Youssef heeft een beschilderde wervel van de ruggengraat van een beest cadeau gekregen. “Zwart-wit, prachtig”, zegt hij en laat op zijn iPhone een foto van het juweeltje aan Samira zien.

Na hun bezoek aan Majid is in een gesprekje tussen Hakimi en Youssef het idee geboren om kunstenaars uit Hanchane uit te nodigen om een week te

gaan werken in Venlo in Nederland, waar Youssef woont. De Marokkaanse kunstenaars uit Tlat Al Hanchane kunnen dan in Venlo ter plekke schilderijen en beelden maken. Het publiek kan hen aan het werk zien. En tevens kunnen zij dan misschien in een expositie hun bestaand werk laten zien. “Misschien kan Saïd mijn zelfgemaakte houten kast in mijn garage beschilderen”, zegt Youssef lachend. “Dan wordt die oude kast goud waard”.

Youssef vertelt dat hij met Hakimi nog een bezoek heeft gebracht aan de plaatselijke meubelmaker, die ook de houten lijsten maakt waar het schilderslinnen op wordt gespannen. De baas van de meubelmakerij was erg aangeslagen. ‘s Ochtends had een medewerker in de meubelmakerij drie vingers van zijn hand gefreesd. Hij had marihuana gebruikt en lijdt ook nog eens aan suikerziekte. De jongeman is naar het ziekenhuis in Essaouira gebracht. Maar hoe dit verder af loopt is onduidelijk. Er is geen verzekering mogelijk vanuit het bedrijf en de vraag is wie nu voor de kosten gaat opdraaien. De baas van de meubelmakerij is bang dat hij straks aansprakelijk wordt gesteld, dan een boete krijgt en misschien ook nog voor de dokterskosten moet betalen. “Dan moet ik betalen voor twee, terwijl ik al zo vaak heb gezegd dat hij niet met de machines mag werken als hij heeft gekift”.

“Overigens wordt er alom gekift in Marokko”, dat weet jij toch ook wel?

“Nou ja, ik hoor dat wel eens”, zegt Samira, “maar ik heb het eigenlijk nog nooit gezien. Ik denk dat het vooral op het terras gebeurt. En daar komen wij vrouwen niet.”

“Ik weet daar nog wel een aardig verhaal over”, zegt Youssef, “omdat het me enorm trof toen ik het voor het eerst op een terras zag in Agadir. En het deed me ook denken aan een oud Venloos liedje. Ik zat daar in Agadir 's avonds om een uur of half elf op mijn dagelijkse koffieterras van Mohammed aan mijn tweede noce noce. Twee tafeltjes verder had een man 'Good morning miss Molly' op zijn telefoon op staan. De twee mannen op leeftijd naast me lieten elkaar hun pijpje zien. Het ene pijpje was nieuw en nog mooi blank, het andere donkerbruin en duidelijk veel gebruikt. Ik had die pijpjes al vaker gezien bij de wat oudere mannen op het terras.

Ik vroeg aan mijn buurman of het een sigarettenpijpje was, waarop hij me verbaasd aan keek. Nee hoor: “Kif. Tu ne connais pas?” Hij vertelde me

nog hoe het in het Arabisch heet. Ik verstond er niets van en kon de klanken ook niet onthouden. Maar het was me duidelijk. Ik zei: Kif, hasjiesj? Hij bevestigde het en toen ik zei: 'Le kif de Rif' moesten de mannen hartelijk lachen. En Mohamed de baas van het koffiecafé ook. De mannen stopten uit een blauw plastic zakje iets in hun pijpje en staken het aan. Een gloeiend rood puntje in de donkerte onder het tafelblad. Dus ook de kif, zoals alles in Marokko, zat verpakt in plastic zakjes. Heel praktisch en goedkoop. Maar wel enorm milieuvervuilend. Gisteren kocht ik nog een paar centiliter olijfolie: ja hoor, in een klein plastic zakje, aan beide kanten een knoop.

Mijn tweede koffie was op. Het was bijna half twaalf. De straat was uitgestorven. Een mooie tijd om naar bed te gaan, vond ik. Mijn buurman hield regelmatig zijn aansteker bij de kop van het pijpje voordat hij er aan trok. Het gloeide dan weer mooi. Ik moest onwillekeurig denken aan het liedje 'Sintermertes veugelke, haet en roëd keugelke'. Bij mij kwam een wat nostalgisch gevoel naar Limburg naar boven.”

3. Toeristenpolitie

Youssef praat maar door en Samira luistert geboeid. Ze hoort allerlei dingen die ze nog nooit heeft gehoord. Ze staat er van te kijken dat een buitenlander veel meer dingen over Marokko weet te vertellen dan zij zelf zou kunnen als Marokkaanse.

Ook over de inwoners van Tlat Al Hanchane weet Youssef wat te zeggen. Hij vertelt dat de meeste mensen arm zijn, straatarm, ze lijden soms honger. Veel gezinnen moeten leven van een bedrag tussen de 20 en 60 dirham per dag. 's Morgens thee, een broodje en wat olie. Tussen de middag soep en wat brood of een kleine tachine. 1 of 2 keer per week vlees. Geen verzekering. "Op de ziekenpost krijg je een aspirientje en het ziekenhuis in Essaouira moet je zelf betalen, anders laten ze je gewoon dood gaan. Voor het offerfeest nemen sommige mensen een lening om een schaap te kopen. De prijs van meel, olie, suiker en gas worden door de overheid kunstmatig laag gehouden".

Maar dat wist Samira al lang omdat dit onderwerp vaak op televisie wordt besproken. Samira is blij dat ze in de grote stad woont. Bij haar thuis is het ook geen paleis met gouden lepeltjes, maar zij hebben toch wel wat meer te verteren, gelukkig.

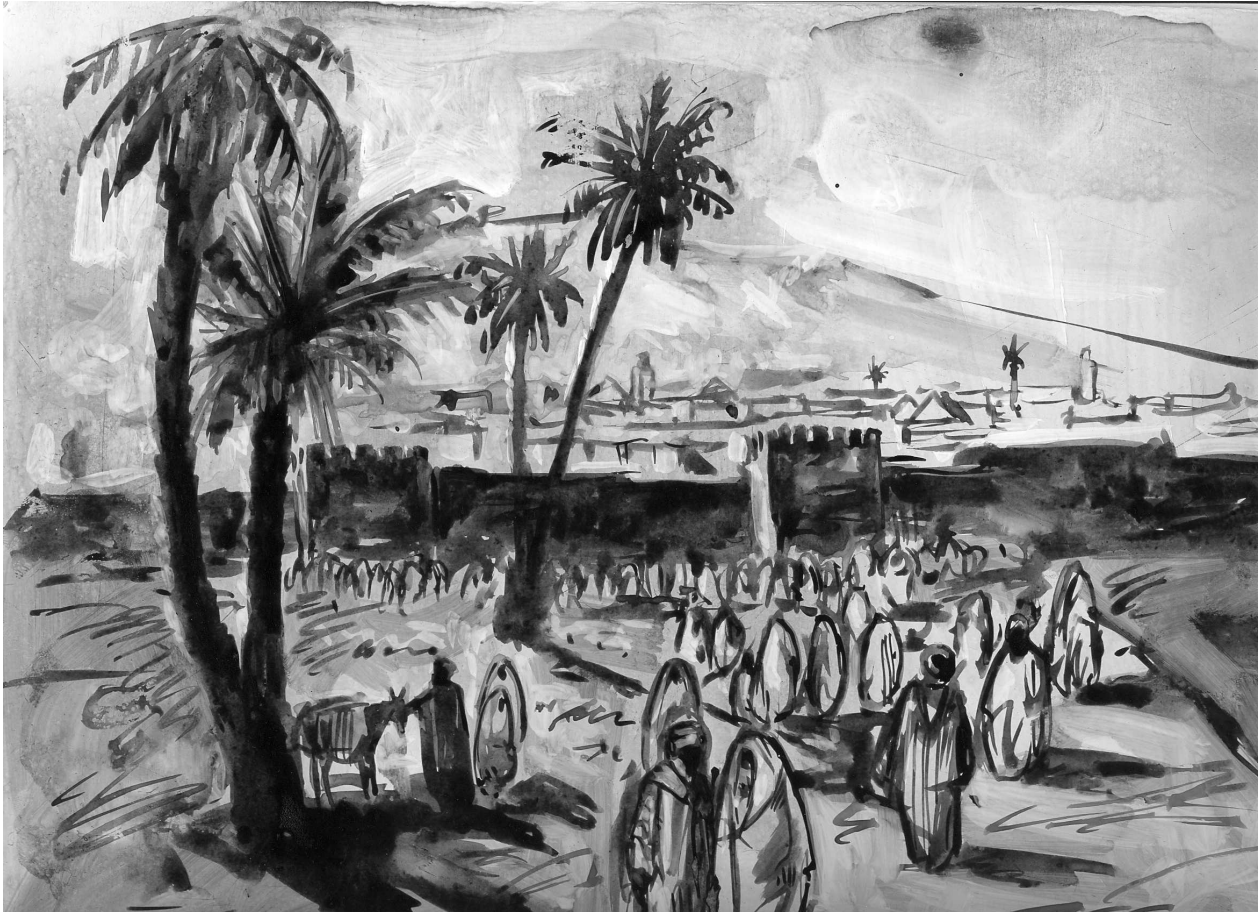
Hakimi en Rita zitten nog steeds samen te praten op het bankje in het park. Ze zijn hen blijkbaar vergeten. En Samira merkt dat ze het eigenlijk wel fijn vindt om naar de verhalen van Youssef te luisteren. Af en toe vindt zij het wel wat moeilijk, maar dat komt misschien ook doordat de Nederlander niet vloeiend Frans spreekt en vaak naar woorden moet zoeken.

Youssef vertelt dat hij een paar dagen geleden met Hakimi naar Essaouira is geweest om treinkaartjes voor de nachttrein van Marrakech naar Tanger te kopen. Ze zijn samen naar het strand geweest en Youssef vertelt dat hij eventjes binnen is gelopen bij galerie Damgaard, waar het een rommeltje was omdat er net een groot aantal schilderijen was terug gebracht uit het paleis van de koning. Tussen de middag had hij heerlijk gegeten en dat vond hij een mooie belevenis. Hakimi was naar de vismarkt gelopen, waar Youssef tijdens zijn vorige bezoeken al vaker was geweest. Daar had Hakimi een stuk of 20 middelgrote sardines gekocht. Ze kennen Hakimi daar, want hij kon de sardines zonder betalen meenemen in een plastic tasje. Met het sardientasje naar een restaurantje een paar straten verder:

daar liet hij de vissen grillen en ze werden met brood, thee en salade op het dakterras geserveerd. Heerlijk. “Toen we later weer langs de vismarkt kwamen ging Hakimi betalen”, vertelde Youssef. “Blijkbaar hebben Marokkanen een groot onderling vertrouwen”.

Na een bezoekje aan een vriend van Hakimi hadden hij en Youssef Monique Favière opgezocht in haar galerie l'Arbre Bleu. “Monique was verheugd om me weer eens te zien. Ze zag meteen dat ik flink was afgevallen. Dat vond ik wel vlijend om te horen”, zegt Youssef. “Verder is alles bij het oude gebleven in haar galerie. Maar bij galerie Damgaard is het nu een zootje. Ik vind Essaouira een vuilere stad geworden. Slechte straten. De stad is flink achteruit gegaan”, zegt hij met een beetje bedroefde stem. “Dat is niet goed voor het toerisme. Maar het museum Sidi Mohamed Ben Abdallah blijft hoe dan ook een bezoek waard. Het museum geeft algemene informatie over de geschiedenis van de stad en de regio vanaf de tijd van de prehistorie, de antieken (de Feniciërs, Mauritiërs, Romeinen en de laat Romeinse tijd) en de middeleeuwen tot de stichting van de huidige medina in de 18^e eeuw door sultan Sidi Mohamed Ben Abdallah en zijn verklaring over het universele erfgoed van de mensheid. Verder laat het museum veel interessante zaken over de regio zien, zoals keramiek, sieraden, muziekinstrumenten, traditionele 19^e en 20^e eeuwse kleding, wapens, 18^e eeuwse munten, houten plafonds, maar ook Romeinse amfora's en ga zo maar door.”

Youssef zat nu echt op zijn praatstoel en vertelde over zijn ontmoeting met de kunstenaar Abdallah Al Tracha in Tlat Al Hanchane. “Abdallah is nu 41 jaar. Hij wil meedoen aan een werkweek in Venlo. Heeft gewerkt via galerie Damgaard. Zijn werk kost in de galerie 50 à 60.000 dirham. Dat is omgerekend ongeveer 4,5 à 5.000 euro per stuk. Hij maakt grote schilderijen van ongeveer 100 bij 120 cm. Het maken van één schilderij is twee maanden werk, 4 à 5 dagen per week werken. Daarom is de prijs van zijn werk ook veel hoger dan die van veel andere kunstenaars. Maar dat heeft wel als nadeel dat galerie Damgaard zijn werk niet aan de man kan brengen bij hun klantenkring. Van Abdallah kreeg ik een speciale krant ter ere van de 50ste verjaardag van koning Mohammed VI met artikelen over veel kunstenaars. Al Tracha, Tabal, Mohamed Sarcoussi, El imam Drissi en Samira Ait El Maalam staan er ook in. Leuk om te zien”, zegt Youssef, “omdat ik die kunstenaars persoonlijk ken”.

Youssef vertelt aan Samira dat Al Tracha na het bezoek aan diens atelier samen met zijn zoon door het donker is mee gelopen naar het huis van Hakimi. “Hakimi liep naar de zijkamer van zijn huis en liet Al Tracha en mij werk zien uit 2010 en 2011. Mysterieuze mensen in zwart wit op hardboard platen van ongeveer 50 bij 60 cm of iets groter. Op elk schilderij zie je op één plek een klein stukje in kleur. Hakimi heeft er twee verkocht aan een galerie in Tanger. We stonden paf en vonden het prachtig”, vertelt Youssef vol bewondering. “Damgaard heeft Hakimi wel eens betiteld als een enigma. Dat is een moeilijk woord voor een mysterie. Hakimi is het daar wel mee eens”, volgens Youssef. “Hij is inderdaad moeilijk te volgen en heeft steeds weer een konijn om uit de hoge hoed te toveren. Ik wil wel een werk van hem kopen, maar kan het vanwege mijn kleine koffer niet meenemen. En ik moet ook op mijn budget passen. Hakimi stelde voor om in Venlo een groot exemplaar te maken. Hakimi zou graag meer werk willen maken maar heeft geen geld. Eigenlijk zouden we een aankoopfonds moeten maken om de productie van Marokkaanse kunstenaars op gang te houden. Een soort regeling voor buitenlandse artiesten. Maar ja, wie zal dat betalen?”

Samira raakt steeds meer geboeid door alle belevenissen van Youssef. Zij denkt dan aan Rita, die met die kunstenaar zit te praten op het bankje iets verder op. Ze besluit om alles te weten te komen wat Youssef haar kan vertellen over zijn belevenissen in Marokko en vraagt aan Youssef hoe de treinreis was van Marrakech naar Tanger. Samira heeft nog nooit met de trein gereisd.

Youssef vertelt dat hij afgelopen zondag lang heeft geslapen en dat hij wakker werd van de sms van zijn vrouw Kim. Om 12:00 uur was Hakimi nog een tajine met vlees gaan maken. “In de keuken geurde het heerlijk, maar ik dacht dat we afgesproken hadden om rond één uur met de bus naar Marrakech te vertrekken. Volgens Hakimi hadden we nog tijd genoeg. En na het eten ging hij nog eens eventjes douchen. Ik werd er zenuwachtig van want ik ben gewend altijd op tijd te vertrekken. Ik had mijn koffertje al om elf uur klaar gezet. Dat werkt in Marokko toch heel anders. Altijd tijd genoeg”, vertelt Youssef met een ernstig gezicht. “Pas om twee uur vertrokken we. Hakimi met zijn rugzak en ik met mijn koffertje. Het was behoorlijk warm buiten. Via de bitumen weg naar de regionale weg die van Essaouira naar Marrakech loopt. Maar dacht je dat er één bus langs kwam? Vergeet het maar. En de zeldzame grand taxi zat natuurlijk vol. Wel ben ik te weten gekomen wat de naam Tlat Al Hanchane betekent, omdat dit op het bord stond waar we al die tijd tegen aan keken. Hanchane is ‘slang’ in het Arabisch dialect. Tlat betekent ‘dinsdag’. Tlat El Hanchane betekent ‘dinsdagmarkt van Hanchane’. En het dorp verderop heeft op woensdag markt.

Zo hebben we daar meer dan anderhalf uur gestaan tot opeens een kleine Volkswagen Polo naast me stopte. Ik kende de chauffeur niet, maar zag de brede glimlach van de duopassagier, Abdellah Al Tracha. Zij namen ons mee en ik dacht dat we een lift naar Marrakech hadden. Draait die chauffeur niet rechts- maar linksaf, richting Essaouira. Ik snapte er niets meer van. En inmiddels was het al na vier uur in de middag, terwijl onze trein in Marrakech om vijf voor negen in de avond vertrok. Het is een afstand van ongeveer 180 kilometer naar Marrakech. De chauffeur bleek een zogenaamde collectioneur van kunstwerken te zijn. Ik dacht meteen aan een kunstverzamelaar, maar bij navraag is dat gewoon een opkoper, een handelaar die de kunstwerken doorverkoopt aan hotels en aan andere relaties. Het Volkswagentje sjokte rustig met 60 kilometer per uur verder richting Essaouira. Daar hebben we vanaf de haven bij de Bab Sbaa weer een Petit Taxi genomen naar de Gare Routière waar de Grand Taxis naar Marrakech vertrekken. Het was nu al tegen vijf uur en ik zag het lijk al

drijven: nachttrein gemist en het geld van de treinkaartjes met couchette naar de filistijnen. Ik begon er echt van te balen. Eindelijk tegen zes uur waren er genoeg passagiers om de taxi te laten vertrekken. Twee op de stoel van de duopassagier naast de chauffeur en vier op de achterbank. Dat is gebruikelijk hier in Marokko, maar voor mij toch wel erg lastig zitten”. “En hoe laat waren jullie in Marrakech”, vroeg Samira. “Nou, je zult het geloven of niet, maar even na acht uur waren we bij het centraal station in Marrakech. We zijn het station in gerend. Het digitale vertrekbord gaf aan dat onze trein nog niet binnen was. Een pak van mijn hart, maar ook wel erg blij dat deze hobbel genomen was. Ik ben wat te eten gaan halen bij KFC en toen naar het perron. Om vijf voor negen zou de nachttrein vertrekken, maar hij kwam pas een paar minuten later binnenrijden. Binnen tien minuten waren we in onze coupé en de trein vertrok. De serviceman begeleide alle slapers persoonlijk naar hun couchette. Hakimi boven en ik beneden. Lakens op het bedje gedaan en klaar was Kees. De reis kon beginnen. De coupédeur ging open en er kwamen een paar kinderen binnen kijken, gevolgd door hun moeder of tante. Een grote vrouw in prachtige kleurige kledij. Ze sleepte een enorm groot rood koffer mee en nog een tweede koffer. De ladder hebben we verplaatst, het tafeltje omlaag geklapt, de gordijnen dicht gemaakt en de enorme koffers konden opgestapeld worden. De vrouw stuurde de kinderen in alle kalmte naar het bovenste bed en zei dat ze moesten gaan slapen. Zelf zat ze op het bed tegenover mij. Ze had een prachtig mooi gezicht. Een andere vrouw kwam de coupé binnen en het vrolijke vrouwengeratel ging van start terwijl ze samen op het couchette bed zaten. Telefoontje tussendoor, paar sms’jes. En de kleine bovenin begon te huilen. De vrouw haalde het kind naar beneden en legde het tegen zich aan, zodat het stil was. Tja, dacht ik, dat wordt wat vannacht. De mooie kleurrijke dame haalde een grote zak met zandkoekjes te voorschijn en bood me er een paar aan. Dat maakte veel goed. Ze vroeg of ik Spaans sprak, maar dat kan ik niet. Zij woonde met haar familie in Spanje en ging via Tanger terug naar huis. Zij kwam met de trein vanuit Nador, haar geboortestad. Langzaam werd het vrouwengebabbel minder en de dames schoven samen op het bed, met het kind ergens in een hoekje weggestopt. Ik kon me niet voorstellen hoe twee flinke vrouwen samen op een dergelijk klein bedje konden liggen. Maar het ging blijkbaar.”

Samira vroeg of Youssef nog een beetje had kunnen slapen. Volgens hem was dat prima gegaan. “Tegen vier uur ’s morgens naar de WC, terwijl de trein stil stond op het station van Sidi Kacem. De trein arriveerde keurig om

7:00 uur op het Tanger Gare de Ville. Daarna met de taxi naar hotel Rembrandt, een kattenwasje gedaan en email opgehaald. Toch ergens goed voor die hotels met WIFI. Het hotel oogt een beetje oud en is donker, maar de kamer was prachtig en modern ingericht.”

“Hakimi en ik hadden goed geslapen in de trein en besloten meteen op stap te gaan. Het viel me op dat alle panden wit zijn, heel soms wat geel of aardkleurig. Duidelijk een oude koloniale stad. Heuvelachtig. Als ontbijt hebben we pisar soep met brood gegeten aan Place 9 Avril met heerlijke verse munt thee. Maar goed, wie vertel ik dit. Jij kent je eigen stad beter dan ik”.

Een beetje verderop zitten Hakimi en Rita nog steeds met elkaar te praten. Samira en Youssef willen op pad en besluiten om naar de tortelduifjes toe te lopen. “Zo, bruid en bruidegom”, zegt Samira, “zullen we maar eens vertrekken?” Rita krijgt een kleurtje en kijkt strak naar de grond en dan voorzichtig naar Samira. Ze begint te lachen en dat breekt de spanning. Met zijn vieren gaan ze op weg naar het Kashbamuseum. Youssef heeft dit nog niet eerder gezien.

Als ze vlak bij het Kashbamuseum zijn komen twee toeristenpolitie-agenten aan lopen in hun oranje hesjes. Die lopen in het stadscentrum wel meer rond, vooral om de toeristen te beschermen tegen lastige Marokkanen, die zich opdringen als toeristengids of om iets te verkopen. De agenten houden het groepje staande en vragen Hakimi naar zijn ID-kaart, die hij meteen uit zijn jasje pakt. Dan begint een van de agenten tegen Hakimi uit te varen. Samira, Rita en Youssef staan iets op afstand en zien hoe de agent op een onbeschofte manier tekeer gaat tegen Hakimi, die er behoorlijk geïntimideerd uit ziet. Youssef hoort iets over ‘galerie’ en over ‘Condil’ en loopt naar de agenten toe met de expositiekaart die hij van de galeriehouder heeft gekregen. De brutale agent wordt iets rustiger als Youssef vlak bij hem en Hakimi blijft staan. Dan is het afgelopen en lopen de agenten weg. Hakimi trekt een gezicht alsof hij een pak slaag heeft gehad. Youssef vraagt wat er aan de hand is en Hakimi antwoordt: “Ik heb geen begeleidingsdocument voor jou gehaald. Ze wilden me oppakken.” Youssef zegt dat hij er niets van begrijpt. “Hoezo een begeleidingsdocument voor mij? Ik heb toch een visumstempel in mijn paspoort.” Hakimi herinnert hem er aan dat hij vorige week in Tlat Al Hanchane al een begeleidingsdocument had moeten halen en dat hij dat ook verteld heeft. Youssef herinnert het zich, maar begrijpt er nog steeds niets van. Bovendien is hij onthutst over het schandalige optreden van die

politieagenten. “Wat een mongolen”, zegt Youssef, “wat is dat voor een vrijheid hier in dit land? Dat kan toch niet?”. Hakimi zegt dat dit nu eenmaal de wet is en dat hij die moet volgen. Youssef sputtert nog wat, waarop Hakimi geïrriteerd reageert: “Ik ben soldaat geweest, ik moet de wet gehoorzamen”. Voor Youssef lijkt het alsof hij het in Keulen hoort donderen. “Wat zeg je? Wat heeft dat met het leger te maken? Heb jij dan in dienst gezeten, of hoe zit dat?”. Hakimi kijkt om zich heen alsof hij bang is om afgeluisterd te worden en fluistert: “Ik ben soldaat geweest in Es-Semara”. “Wat heb je daar dan gedaan?”, vraagt Youssef. “Heb je soms aan de muur gewerkt als metselaar?” Hakimi reageert geëmotioneerd dat dit inderdaad zo is. Hij heeft twee jaar als soldaat in Es-Semara gewerkt aan de muur. “Zes dagen per week werken in de verzengende hitte. Stenen stapelen, dag in, dag uit”.

Youssef staat verwonderd te kijken, omdat hij een half jaar geleden in Es-Semara op bezoek is geweest om archeologische rotstekeningen te bekijken op de site El Aasli Boukersh.

“Maar wat heeft dat nou te maken met de wet moeten volgen?” vraagt Youssef. Hij kan het niet meer zo goed volgen. “Als je als soldaat afzwaait moet je een boekje ondertekenen” zegt Hakimi. “Daarin staat dat je geen politieke activiteiten mag uitvoeren tegen de overheid en dat je niet zult gaan demonstreren. Dat je de wetten van het land getrouw zult volgen.” Youssef, Samira en Rita staan helemaal paf en weten zich geen raad met deze situatie. Youssef bijt duidelijk op zijn lippen om niet uit zijn vel te springen. “En hoe lang moet je je aan dat boekje houden, hoeveel jaar?” “Mijn hele leven”, zegt Hakimi, “Als ik me er niet aan houd kunnen ze me zomaar in de gevangenis zetten. Dat geldt voor alle soldaten”. Ze staan met zijn vieren naar de grond te kijken en weten niet goed hoe nu verder.

“Bonjour, mes amis”, klinkt het en de Franse galeriehouder komt op hen af lopen. “Wat is er aan de hand”, zegt hij op een wel heel erg rustige toon. “Wat kijken jullie moeilijk”? Youssef vertelt in een paar woorden wat er gebeurd is en Condil kijkt wat meewarig in de rondte. Hij weet zich duidelijk ook geen raad met de situatie en zoekt de oplossing in de vlucht vooruit: “Kom op, jongens, ik nodig jullie uit voor een kop thee bij mij thuis. Ik woon hier om de hoek.” “Bij mij heb je beslist geen last van de politie”. Condil heeft een geweldig groot huis naast het Kashbamuseum. Een jaar eerder had hij Hakimi al een keer uitgenodigd om bij hem thuis te komen eten, maar toen werd het afgeblazen. Hij laat hen zijn hele huis zien en zijn enorme verzameling Amazigh-voorwerpen die hij verzameld heeft.

Prachtige tapijten, deuren, sieraden en keramiek. Het huis lijkt wel een klein museum.

Toch wordt het niet echt gezellig. Hakimi is erg teruggetrokken. Hij is duidelijk geïntimideerd door de gebeurtenissen met de toeristenpolitie. En bovendien heeft hij een haatliefde verhouding met de galeriehouder omdat deze hem nog steeds niet zijn kunstwerken terug heeft gegeven. Na de thee slaan ze de uitnodiging om te blijven eten vriendelijk maar beslist af. Samira oppert nog voorzichtig om te blijven, maar Hakimi reageert resoluut en Rita steunt hem direct. Ze nemen afscheid van Condil en lopen de heuvel af door de nauwe straatjes van de medina. Het blijft stil. Rita steekt haar arm door die van Hakimi en probeert hem wat op te beuren. Het lijkt wel een paartje die twee. Ze slenteren naar het Place 9 Avril en belanden bij het eettentje van Achmed. Ze hebben ondertussen wel honger gekregen en bestellen een flinke schaal met verschillende soorten vis, frites en salade. Het gesprek wil niet erg vlotten. Samira en Rita praten wat met elkaar en stellen voor om de volgende dag samen wat leuks te gaan doen. Dat breekt de ijzige sfeer en Youssef vraagt of ze de volgende dag misschien samen naar Tetouan kunnen gaan met de taxi of misschien met de bus. Hakimi wil liever over twee dagen met zijn allen naar Assilah gaan. Dan kan hij morgen eerst het begeleidingsdocument voor Youssef proberen te regelen bij de overheid.

Zo gezegd, zo gedaan. Iedereen krijgt weer een beetje kleur in zijn gezicht en de schrik zakt weg. Rita en Samira nemen een taxi naar huis. Youssef en Hakimi gaan te voet de route via Grand café de Paris bij het Franse consulaat. Daar drinken ze nog een noce noce. Youssef zegt tegen Hakimi dat hij Samira heeft verteld wat hij de laatste dagen heeft beleefd in Tlat Al Hanchane en over de treinreis naar Tanger. Hakimi begint dan te stralen en vertelt dat hij ontzettend leuk heeft zitten praten met Rita. “Ik voel me ontzettend op mijn gemak bij haar”, zegt hij. “Beter dan bij die schoften van politieagenten?”, grapt Youssef, terwijl zij aan de overkant van de straat tegen twee toeristenpolitieagenten aankijken die naast hun politieauto naar de terraszitters te staan kijken. “Ja, de schoften”, zegt Hakimi terwijl hij begint te lachen. “Daar laten ze de bevolking dan ook nog eens belasting voor betalen, zodat zij die zelfde bevolking het leven zuur maken”. “Ik wou dat ik uit dit land weg kon, naar de vrijheid”. “Ik wil hier niet blijven, het kan niet”.

Op weg terug naar het hotel stelt Hakimi voor om nog een bezoekje te brengen aan galerie Artingis. In deze galerie blijkt werk te hangen van Hakimi en van Benmalek. De galerie verkoopt ook allerlei werk op

beschilderde keien. Hakimi heeft echt een bloedhekel aan Benmalek, dat wordt steeds weer duidelijk. Youssef probeert Hakimi tot een slimme strategie te verleiden, zodat hij zijn energie niet steeds verspilt aan die man. Hij zegt tegen Hakimi dat eerlijkheid, kwalitatief goed werk en goed ondernemerschap het beste kompas bieden. Er is ontzettend veel jaloezie, ook tussen kunstenaars als Ouarzaz, Tabal en Maimoun. Saïd praat al jaren niet met hen. Je kunt je afvragen of het plan om hen samen naar Venlo te halen wel een realistisch scenario is.

Op weg naar Artingis loopt Hakimi op de boulevard Mohammed V een paar meter achter Youssef, die wacht tot hij bij is en dan zegt Hakimi dat ze een paar meter achter elkaar moeten lopen vanwege de toeristenpolitie. “We moeten de politie foppen”, zegt Hakimi. Youssef stemt toe maar voelt zich er steeds slechter bij. Hij verliest Hakimi voor een ogenblik uit het oog en verdwaalt bijna. Voor de ingang van Artingis zegt Youssef dat hij dit stupide vindt en niet wil. Hakimi zegt dat ze morgen naar Tetouan en naar Assilah een gids nemen om problemen met de politie te voorkomen. Hij vertelt dat ze nu in de medina zitten met de grootste concentratie joden in Tanger. Youssef begrijpt het verband niet en reageert cynisch dat die in het Derde Rijk ook niet met anderen rond mochten lopen. Marokko is net een dictatuur, denkt Youssef bij zichzelf. Eigenlijk wil Youssef op deze manier niet verder.

Na het bezoek aan Artingis is de sfeer weer wat ontspannen en Youssef wil nog naar de Plage. De Plage bij nacht moet wel mooie fotoplaatjes opleveren, dat is vanaf de uitkijkpost bij de kanonnen al duidelijk te zien. Volgens Youssef kunnen ze gewoon een straatje naar beneden lopen, dan komen ze er binnen een paar minuten. Hakimi doet dit niet en loopt een kilometer om via de hoofdwinkelstraat. Youssef snapt het niet maar volgt hem trouw. Na een paar minuten op de Plage wil Hakimi weer terug. Volgens hem stikt het in de kleine straatjes van de dieven, vooral nu in de avond. Hij wil ook niets zeggen waar het woord koning in voor komt als ze een grote neon-afbeelding van het wapen van Marokko zien op een plein ter ere van de komende bruiloft van een broer van de koning. Hij zegt tegen Youssef: “Horen, zien en zwijgen. Je weet het nu, dat ik als soldaat een document heb moeten tekenen dat ik mijn leven lang me niet bezig houdt met politieke manifestaties en dergelijke zaken”. Youssef denkt in zichzelf dat Hakimi barst van de angst. Hakimi zegt dat hij levenslang onder de militaire wetten blijft vallen. Een vreemde cultuur als dit waar is. Persoonlijke vrijheid is dan ver te zoeken. Youssef begrijpt niet hoe Drissi

en Envir in Agadir dat dan doen, zij zijn politiek actief als gemeenteraadslid en als voorzitter van diverse maatschappelijke organisaties.

Youssef wordt hier een beetje depressief van. Bij elke stadstoegang in Marokko stuit je op roadblocks waar gecontroleerd wordt. De Algerijnse grens zit potdicht. De Westelijke Sahara is bijna een oorlogsgebied waar aan de kust elke paar kilometer een bewakingspand staat zodat de mensen niet naar de Canarische eilanden vluchten. De kust in het noorden wordt door Spanje en Italië bewaakt vanaf zee. Eigenlijk is Marokko voor de eigen inwoners een kooi waar je in gevangen zit. “Of wordt ik nu te zwartgallig?” zegt Youssef mompelend tegen zichzelf. In Europa is onlangs de discussie opgelaaid hoe de duizenden vluchtelingen vanuit Noord-Afrika kunnen worden tegengehouden. Een CDA-Europarlementariër heeft voorgesteld om de marineschepen van de Europese landen te laten patrouilleren in de Middellandse Zee en de bootvluchtelingen terug te brengen naar de landen waar ze vandaan komen. Dus ook terugbrengen naar Marokko. Dat wordt een nieuw soort ijzeren gordijn. In Melilla heeft de Marokkaanse overheid inmiddels een drie meter hoog hekwerk gebouwd met scheermesjes er op. En dat schijnt betaald te zijn door de Europese Commissie.

Op de hotelgang bij het raam dat op de nachtelijke zee en de haven uit kijkt ontmoet Youssef een Australiër die tot 30 jaar geleden op Malta woonde. Hij spreekt ook Arabisch. Blijkbaar spreekt men op Malta naast Engels ook Arabisch. De Maltese Australiër vertelt dat hij Amsterdam vuil vond geworden en dat hij in München veel bedelaars had gezien. Naast hen komt een vierde man zijn kamerdeur uit die er bij komt staan. De man komt uit Keulen. Het is prachtig om te zien hoe eenvoudig internationale ontmoetingen zijn geworden, maar dan alleen voor mensen die legaal in Marokko verblijven. Binnen vijf minuten spreekt Youssef Engels, Duits en Frans en twee mannen spreken tussendoor nog wat Arabisch met elkaar. “Geweldig toch?” mijmert Youssef hardop als hij naar de hotelkamer loopt. “Maar de buitenlanders kunnen weer gewoon terug naar hun land van herkomst. Hakimi komt het land niet uit.”

4. Monotone symfonie

Hakimi en Youssef genieten in hotel Rembrandt van een lekker ontbijt met ranzige pakjes boter. Dat is al de tweede ochtend dat ze bedorven pakjes roomboter op de ontbijttafel hebben liggen. Youssef spreekt de ober er op aan, maar die haalt zijn schouders op. Hakimi zegt dat ze gewoon wat argaanolie op het brood moeten doen. Zo gezegd zo gedaan.

Hakimi stelt voor dat hij eerst een begeleidingsdocument gaat regelen, anders gaat hij niet meer verder. Hij wil liever samen met Youssef vandaag nog naar Tetouan, dan kunnen ze morgen samen met de dames naar Assilah gaan. Hij stuurt een sms'je naar Rita en dan gaan ze op stap naar de gemeente voor het document. Op straat spreekt Hakimi een oudere man aan en vraagt waar hij moet zijn om een begeleidingsdocument te regelen. Op aanwijzing van de man komen ze na wat achterafstraatjes bij een gerechtsgebouw waar in ieder geval niet het begeleidingsdocument te krijgen is. De portier weet waar ze moeten zijn en stuurt hen verder. Vlakbij het Place al Madina vinden ze de felbegeerde burelen van de gemeente Tanger. Het is er druk. Het is onduidelijk waar ze moeten zijn voor het begeleidingsdocument. De chef de service legt hen uit hoe het moet. Eerst naar de overkant van de straat. Daar zitten twee dames in een donkere ruimte met een aantal kopieermachines en printers. Zij zijn er voor om het document te maken en willen het paspoort van Youssef hebben en de identiteitskaart van Hakimi. Ze blijven maar kletsen met Hakimi, iedereen blijft glimlachen. Na een minuut of tien betaalt Hakimi 30 dirham en het begeleidingsdocument in Arabische taal wordt in tweevoud overhandigd. Weer naar de overkant van de straat, in de rij van de hal van het gemeentegebouw. Een vrouw achter hen vraagt wat ze aan het doen zijn. Youssef vertelt wat geïrriteerd het verhaal over de politiecontrole en het document dat blijkbaar nodig is. Hij vraagt haar waarom dit allemaal nodig is. De vrouw antwoordt zonder aarzelen dat dit allemaal bureaucratie is, maar wel de wet en die moet je opvolgen. Zij vindt het ook allemaal overbodig gedoe en bureaucratie, dat is duidelijk. Zij geeft aan dat ze in de verkeerde rij staan. "Jullie moeten hiernaast naar het kantoor voor de legalisatie van handtekeningen", zegt ze gedecideerd. Zelf heeft ze een stapel met misschien wel dertig documenten in haar hand, die afgestempeld moeten worden. Hakimi en Youssef volgen de raad van die vlotte dame op en vervoegen zich in de andere ruimte waar het geroffel van stempels op de tafels klinkt als een monotone symfonie. De stempeltafels zijn bijna geheel rood van de stempelinkt die in de loop der jaren buiten de

documenten op het tafelblad terecht is gekomen. Youssef moet nog een keer zijn handtekening in een enorm breed registratieboek zetten. Daarna wordt op beide documenten een groene zegel geplakt en daar omheen vijf rode en een zwarte stempel gestampt. In een van de zegels wordt nog eens de naam van Youssef genoteerd. De klerk vraagt drie dirham en klaar is Kees. Als ze naar buiten lopen met de langgewenste documenten straalt Hakimi. Youssef vraagt of hij nu wat geruster is en Hakimi bevestigt dit in alle toonaarden. De depressieve blik is totaal verdwenen en het mannetje lijkt als herboren.

Youssef en Hakimi lopen naar de taxistandplaats en laten zich naar de Gare Routière brengen om met de bus naar Tetouan te gaan. Op het busstation blijkt dat de bussen en sommige taxi's in staking zijn, en grève. Een jongen brengt hen naar een taxibusje dat naar Tetouan rijdt, maar bij het busje aangekomen blijkt dit net vol te zijn. "Geen probleem", zegt Hakimi, "er zijn vast wel taxi's die ons naar Tetouan brengen." Youssef denkt er het zijne van, want bij een staking rijdt er toch niemand? Maar zoals zo vaak is iets in Marokko niet zoals het logischerwijze lijkt voor een buitenlander. Ze vertrekken met een Grand Taxi naar Tetouan voor 30 dirham per persoon. Niet duur voor een afstand van ongeveer 60 kilometer. De chauffeur racet alsof hij alle records moet breken. Het landschap is bergachtig en al op afstand is te zien hoe mooi de witte huizen van Tetouan tegen de berghellingen aangeplakt zijn.

Onderweg hebben ze de ene na de andere vrachtwagen met paardenvervoer gezien. De billboards laten zien dat er een concours hippique is geweest in Tetouan. De taxi stopt voor het prachtige Gare Routière met zijn groene daken, waar de busmaatschappijen vandaag aan het staken zijn.

Ze slenteren over de mooi aangelegde boulevard langs het riviertje en maken foto's van de berghellingen waar de huizen tegen aan lijken gestapeld. Nu begrijpt Youssef waarom je in Marokko vaker schilderijen ziet met gestapelde huizen tegen berghellingen.

Hakimi houdt op gegeven moment in, pakt Youssef bij zijn arm en zegt dat hij met hem wil praten over Rita. En dat hij weg wil uit Marokko. Hij gooit er uit dat hij geen geld heeft om te trouwen. Youssef begrijpt het allemaal niet en trekt Hakimi op een bankje om er eens rustig voor te gaan zitten.

“Wat zeg je nou allemaal?” zegt Youssef en kijkt wat verward naar zijn Marokkaanse vriend. “Ben je verliefd op Rita?”. “Ja”, zegt Hakimi, “Ik heb ontzettend fijn met haar zitten praten. Wij vinden elkaar heel leuk. Maar ik heb geen geld om te trouwen.”

Youssef kan het niet zo goed volgen. “Hoezo, heb je geld nodig om met iemand te trouwen? Het is toch het belangrijkste dat je van iemand houdt? Ja, je moet natuurlijk wel een trouwfeest kunnen betalen, maar dat hoeft niet echt duur te zijn.”

“Je begrijpt er niets van, hoe dat in Marokko ligt. Het gaat niet om de bruiloft. Die wordt grotendeels betaald door de familie en de gasten. Maar de familie van Rita laat haar echt niet met een kunstenaar trouwen, die niets heeft. Ik heb geen inkomen, behalve af en toe een schilderij dat ik verkoop. Mijn vader en moeder helpen mij regelmatig, anders heb ik helemaal niets. Ik heb je toch eerder al eens gezegd dat veel Marokkaanse mannen niet getrouwd zijn, omdat de familie van de vrouw dat niet toe staat. Geen geld, geen vrouw, zo gaat dat nu eenmaal. Waarom dacht je dat jouw kunstenaarsvriend Mohammed uit Marrakech en ook Melal uit Agadir niet getrouwd zijn. Die hebben allemaal te weinig geld. Ik wil samen met Rita proberen het land uit te komen. Als zij dat ook wil.”

Youssef weet niet hoe hij moet reageren. “Daar moet ik eens goed over nadenken”, zegt hij tegen Hakimi en stelt voor om naar het stadscentrum te lopen voor een kop koffie.

Het stadscentrum van Tetouan ligt hoog en ze moeten eerst een tijdje klimmen. Youssef loopt zijn eigen tempo en laat Hakimi al snel een flink stuk achter zich. Als hij op zijn maatje wacht komt deze hijgend en puffend bij hem aan en begint te klagen dat Youssef niet zo snel moet lopen. “Straks ben ik je kwijt. En ik ben verantwoordelijk voor je”, argumenteert Hakimi om er maar een draai aan te geven. Youssef had al in het hotel in Tanger gemerkt dat Hakimi moeite had om de twee trappen naar de hotelkamer omhoog te lopen. Toch vreemd voor een jonge kerel, die niet te dik is en nooit gerookt heeft. Iets langzamer sjokken ze omhoog. Af en toe staan ze stil om van de Riffijnse berghellingen achter zich een foto te maken.

Naar het stadscentrum toe worden de huizen steeds meer Spaans. Op de rotonde met de ronde bebouwing staat een grote zandkleurige katholieke kerk. Het is niet de enige kerktoren met een christelijk kruis die je in deze stad kunt zien. Het Spaanse verleden is alom zichtbaar.

Voor het koninklijk paleis ligt een leeg plein met verkeershekken afgezet en duidelijk bewaakt. Voordat Hakimi hem tegen kan houden is Youssef al een paar meter achter het hek. Hij maakt een paar foto's van het paleis en loopt terug naar zijn vriend. "Dat is een paleis van de koning", fluistert Hakimi. "Dat mag je niet fotograferen. Straks worden we opgepakt." Youssef zegt glimlachend tegen Hakimi dat hij via oogcontact van de bewaking toestemming heeft gekregen om een foto te mogen maken. Dat kan Hakimi op zijn beurt weer niet goed volgen en loopt verder, terwijl hij het zijne denkt over die buitenlanders die maar doen alsof alles zomaar mag.

Hakimi staat te praten met een man en die loopt verder met ons mee. Youssef zegt tegen Hakimi dat hij geen zin heeft in een gids, maar Hakimi trekt er zich niets van aan en zegt dat het een gastvrije man is. "De man wijst ons de weg naar het Museum voor hedendaagse kunst dat we zoeken, het Centro de arte moderno de Tetuan". De "gids" loodst de twee kunstvrienden door steeds kleinere straatjes en wijst af en toe op bezienswaardigheden. Youssef maakt foto's van tafeltjes met sardientjes en marktkramen met kleurrijk uitgestalde groenten en fruit. Diverse kleuren vijgen in plastic emmertjes die zijn versierd met wat nonchalant er op gegooide vijgenblaadjes.

Tetouan heeft een prachtige oude ommuurde binnenstad. Steegjes met uitgesneden houten plafonds bij onderdoorgangen die met Spaans-Moorse motieven zijn beschilderd. Hier en daar een moskee naast diverse katholieke kerken. In Tetouan spreekt men Spaans en ze tellen het geld nog in realen.

Je vindt in de stad fonteinen en sinaasappelboomgaarden in de binnenplaatsen van de oude huizen van de aristocratische Arabieren. Die Arabieren waren nakomelingen van de vluchtelingen die tijdens de 'reconquista' uit Andalusië werden verdreven. De architectuur van het oude Tetouan heeft een grote invloed ondergaan van de bouwstijlen in de drie Andalusische steden Sevilla, Granada en Cordoba. Youssef herkent allerlei zaken van zijn bezoek met zijn vrouw aan Sevilla en van zijn eerdere motorreis naar Marokko in 2003 toen hij een paar dagen in Cordoba is geweest tijdens de Semana Santa. Hij vraagt zich af of die Moorse stijl van Marokko naar Spanje is geëxporteerd of andersom.

Via de stadspoort tegenover het gebouw van de handwerkersopleidingen lopen ze vals plat bergaf en komen uiteindelijk bij het oude station, het Centro de arte moderno de Tetuan. De "gids" wordt bedankt en krijgt van Hakimi twintig dirham.

Het gebouw is gesloten. Ze lopen langs het hekwerk om het gebouw heen. De bewaker vertelt dat het over een half jaar weer open is. Dan is er weer wat te doen.

“We beschouwen het dus maar als een gevangenis”, zegt Hakimi terwijl ze door het traliehek naar het fraai opgeknapt gebouw kijken.

Ze maken er het beste van en lopen in een lange wandeling om het gigantische kerkhof Cementrio Musulman Ben Kiran heen. “Er gaan toch wel erg veel mensen dood hier in Marokko”, denkt Youssef bij zichzelf als hij naar de schouder aan schouder neergelegde witte grafstenen kijkt. Via een wirwar van steegjes met kleine ambachtelijke werkplaatsjes komen ze bij het plein voor het koninklijk paleis. “Eerst eens wat eten”, stelt Hakimi voor. Ieder krijgt een bakje gebakken sardientjes met tomatensaus, salade, brood, frites en een flesje limonade. Samen voor 55 dirham. Met Hakimi erbij zijn de prijzen op zijn Marokkaans. En dan weer lopen en lopen. Ze leggen enorme afstanden te voet af.

Op de terugweg naar de Grand Taxis bedenkt Youssef dat Tetouan eigenlijk toch niet zo bijzonder was. Eigenlijk had hij wel de beroemde Académie des Beaux Arts van Tetouan willen bezoeken, maar Hakimi en de gids hielden bij hoog en bij laag vol dat daar voor buitenstaanders niets te zien is. Hakimi zei nog twee galerieën te weten, maar die zijn niet tevoorschijn gekomen. “Planloosheid en gebrek aan voorbereiding”, denkt Youssef bij zichzelf. “Maar allez, het was gezellig. En we hebben een paar zolen versleten”.

Als ze terug zijn in Tanger rijdt de taxi langs de Plaza Toro naar de Gare Routière. Van daar lopen ze eerst naar het spoorwegstation om voor Hakimi een kaartje te kopen voor de nachttrein terug naar Marrakech over een paar dagen. In de stad eten ze hun diner. Oude taaie kip in de tajine, met veel aardappelen. Maar de soep was lekker. Het hotelbed zorgde voor een lange nachtrust. Voor Youssef pas nadat hij in de hotelbar een paar biertjes had gedronken en ge-WhatsApp't met zijn vrouw in Venlo. De ober zette het standaard bakje met zoute nootjes en een schoteltje gekruide olijven naast het flesje Flag. Zonder te betalen voor twee, deze keer. Maar dat zal wel inclusief zijn mijmerde Youssef. Hij werkte zijn aantekeningen van deze dag bij op zijn iPhone en bedacht dat ze het niet meer gehad hadden over trouwen.

Hij vroeg zich af of Hakimi de pijl naar Mekka op het bovenblad van het kastje op de hotelkamer weer had gebruikt voor een kort gebed richting Mekka. Of nu misschien voor een langer overleg met de alwetende. Het

voetbal op televisie bleef doorgaan, de lounge was bijna leeg. De dame met de strakke pantalon boven de rode hoge hakken draaide wat rond op haar barkruk en at een laat maaltje spaghetti. Op wie zou zij wachten?

